

UN NOU MONUMENT SCULPTURAL AL LUI IUPITER DOLICHENUS DE LA CERNA

În toamna anului 1959, scoțându-se piatră din apropierea comunei Cerna (raionul Măcin, regiunea Dobrogea), și anume din punctul numit „Mînjina”, situat la aproximativ 3 km sud de comună, s-a descoperit în pămînt, la mică adîncime, un grup statuar roman de marmură cu inscripție¹. Monumentul, dedicat zeului oriental Iupiter Dolichenus, e sculptat după un model tipologic bine cunoscut, în marmură albă de import², de bună calitate. Se păstrează în stare fragmentară. Măsoară 0,640 m în lungime, 0,700 m în înălțime și 0,150 m în grosime (fig. 1).

Zeul era reprezentat în picioare, pe spatele unui taur. Din imaginea lui se păstrează numai cîteva elemente plastice (labelle ambelor picioare și fluierul piciorului drept de pe spatele taurului (fig. 1), precum și mîna dreaptă cu bipena; franjurile mînceii scurte a tunicii³ păstrează urme de

¹ Descoperirea acestui monument a fost semnalată în presă. Vezi N. Grigoriu și I. T. Dragomir, *Descoperiri arheologice în regiunea noastră*, în ziarul gălățean „Viață nouă” nr. 4646 din 10 noiembrie 1959, p. 2. Monumentul a fost descoperit de colectivistul Tudorache Pavel din comuna Cerna.

În același loc au ieșit la iveală mai mulți bolovani de piatră, cărămizi și țigle romane, precum și nenumărate fragmente ceramice romane. Din cercetările sumare întreprinse de noi s-a constatat că aici se află urmele unei așezări din timpul stăpînirii romane, ce se întinde pe un platou de cîteva hectare. Cuibărită între culmile stîncioase ale Măcinului, așezarea este bine conservată. În macheta ronegrafiată a Repertoriului arheologic al Academiei R. P. R., p. 124—125, se menționează că pe teritoriul comunei Cerna, la Piatra Roșie, lângă răsucirea de drumuri căruia locuitorii îi zic „Cetate”, se află un castru roman de formă dreptunghiulară (350 × 300 m), întărit cu val de pămînt. Dacă în descrierea celor două stațiuni arheologice de pe teritoriul comunei Cerna nu s-a strecurat într-adevăr nici o confuzie din punct de vedere al localizării, atunci fără îndoială că așezarea romană de la punctul „Mînjina” se poate inscrie printre punctele arheologice nou descoperite.

² Analiza materialului a fost făcută de Vinante Giuseppe, maestru pietrar din Galați.

³ Theodor Mommsen, *Das Weltreich der Caesaren*, Phaidon Verlag, Viena-Leipzig, p. 486 (vezi statuia împăratului Augustus).

pictură în culoare roșie (fig. 2), suficient de caracteristică, însă, pentru o identificare sigură, Iupiter era reprezentat în chip de imperator, cu *lorica* și

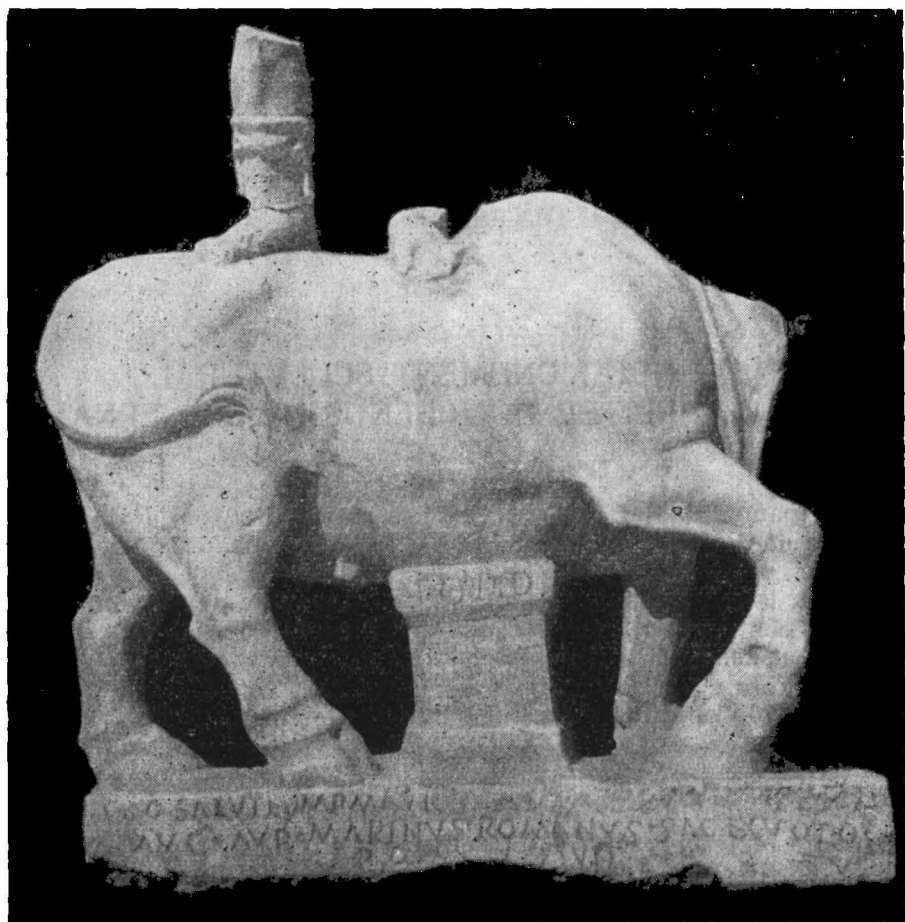

Fig. 1. — *Cirno*. Iupiter Dolichenus (relief de marmură, fragmentar).

paludamentum, ținând în mîna dreaptă o secure bipenă ridicată la înălțimea capului, iar în stînga, probabil, fulgerul⁴. Taurul pe care se ridica

⁴ Pentru iconografia lui Iupiter Dolichenus vezi V. Părvan, *Începuturile vieții romane la gurile Dunării*, București, 1923, p. 167, fig. 49; *DA*, II, 1892, p. 331; dr. A. H. Kan, *Iupiter Dolichenus. Sammlung der Inschriften und Bildwerke*, Leiden, 1943, p. 22 și urm. Cf. și Halil Demircioglu, *Der Gott auf dem Stier* (Neue Deutsche Forschungen, Abt. Alte Gesch., Bd. VI.), Berlin, 1939, și repertoriul de bază al lui Pierre Merlat, *Répertoire des inscriptions et monuments figurés du culte de Jupiter Dolichenus*, Rennes, 1951, pl. 1/1-2; pl. 11/2; pl. IV/1; pl. XI/1; pl. XIX; pl. XX/1. Gabriella Bordenache, *Histria alla luce del suo materiale scultoreo*, in *Dacia*, N.S., V, 1961, fig. 24 și p. 209; D. Tudor, *Iupiter Dolichenus în Dacia Inferioară*, in *Studii și comunicări*, III, București, Edit. Academiei R. P. R., 1961, p. 145-146, fig. 1.

Iupiter Dolichenus este viguros, în mers spre dreapta, avînd coada arcuită lateral (lung de 0,630 m, înalt de 0,440 m și gros de 0,150 m). Capul animalului lipsesc.

Sub pîntecele taurului se află un mic altar, pe al cărui coronament sînt săpate inițiale latine ale obișnuitei formule dedicatorii : *I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno)*. Cornișa superioară și inferioară a altarului este fațetată sumar, numai pe trei laturi. Măsoară 0,165 m în înălțime, 0,135 m în lățime și 0,071 m în grosime.

În ceea ce privește plasarea altarului sub pîntecele taurului, aceasta se poate explica în două moduri, ambele conjugate : dedicantul și-a completat ofranda cu o *ara* simbolică⁵ în strinsă legătură cu cultul lui Iupiter Dolichenus, iar sculptorul, mai cu seamă, a găsit prin reproducerea acestui obiect de cult o soluție ingenioasă pentru consolidarea grupului său, a cărui stabilitate nu era suficient asigurată de picioarele taurului, prea subțiri față de masivitatea marmurii de deasupra.

Prin proporțiile și îngrijirea execuției, sculptura de la Cerna poate fi socotită printre piesele mai deosebite dedicate lui Iupiter Optimus Maximus Dolichenus, care, după cum se știe, sînt destul de numeroase⁶. Din punct de vedere tipologic, sculptura de la Cerna este foarte apropiată de exemplarele de la Marash și Szlankament⁷, precum și de relieful descoperit la Carnuntum⁸, în Noricum (fig. 3). Pe baza monumentului e săpată o inscripție în limba latină. Cîmpul inscripției măsoară 0,640 m lungime și 0,090 m lățime. De remarcat că jumătatea a doua din textul primului rînd, ce cuprinde spațiul a 21 de litere, este martelată, ceea ce nu exclude posibilitatea unei întregiri⁹. Literele păstrate sînt dăltuite neuniform și uneori chiar înghesuite, variînd ca înălțime între 0,015 și 0,020 m. În tot cuprinsul inscripției se păstrează forma sumară a literei A, scrisă fără bară. Semnele de punctuație sînt redată prin mici triunghiuri echilaterale, săpate totdeauna pe linia de mijloc a rîndului.

Lectura integrală a inscripției este următoarea :

I(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno)
 PRO SALVTE IMP(eratoris) M(arci) AVR(elii)
 [SEVERI ALEXANDRI PII FEL(icis)]
 AVG(usti) AVR(elius) MARINVS ROMANVS SAC(erdos)
 EX VOTO POSVIT.

⁵ Altare simbolice situate sub pîntecele taurului sînt cunoscute și la alte monumente dedicate aceluiași divinități orientale. În acest sens putem cita monumentele de la Marash, Szlankament ș. a. Vezi P. Merlat, *op. cit.*, pl. I/1 și pl. IV/1.

⁶ De pildă, ele sînt bine cunoscute în Siria, Tracia, Moesia, Dacia, Dalmatia, Panonia, Noricum, Rhetia, Roma și Italia, Britania, Tripolitania, Numidia, Germania și, poate, în Galia și Grecia. Pentru moment fac excepție numai Asia Mică, Egiptul și Spania, care nu au adus nici o dovadă în sprijinul acestui cult dolichenian. Reiese deci că Iupiter Dolichenus a fost o zeităte universal adorată în timpul Imperiului roman, referindu-ne îndeosebi la epoca Severilor. Cf. P. Merlat, *Jupiter Dolichenus, essai d'interprétation et de synthèse*, Paris, 1960, p. 9.

⁷ Vezi mai sus, nota 5.

⁸ Erich Swoboda, *Carnuntum. Seine Geschichte und seine Denkmäler*, ed. a III-a, Graz-Köln, 1958, pl. XLVII.

⁹ Textul martelat a fost reconstituit cu ajutorul lui N. Gostar de la Universitatea „A. I. Cuza” din Iași, căruiua îi aducem mulțumiri și pe această cale.

„Lui Iupiter Dolichenus cel prea bun și mare, în sănătatea împăratului Marcus Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus, preotul Aurelius Marinus Romanus, după făgăduință, a pus (acest monument)”.
 Din textul inscripției apare clar că acest monument consacrat lui Iupiter Dolichenus a fost ridicat de către Aurelius Marinus Romanus, preotul divinității, în sănătatea împăratului Severus Alexander (222—235), care a suferit o *damnatio memoriae*.

Pe același teritoriu dobrogean, la Meidanchioi, în raza teritoriului orașului Noviodunum, s-a descoperit o inscripție inaugurală¹⁰ a unui templu ridicat lui Iupiter Optimus Maximus Dolichenus în timpul împăratului Elagabalus (218—222), al cărui nume a fost de asemenea martelat și apoi înlocuit cu numele împăratului Severus Alexander¹¹. Este limpede deci că inscripția de la Meidanchioi nu mai era folosită în vremea împăratului Maximinus (235—238), adică atunci când a fost martelat numele împăratului Severus Alexander de pe inscripția de la Cerna.

Faptul că atât în inscripția de la Cerna, cât și în aceea de la Meidanchioi figurează numele împăratului Severus Alexander ne dovedește că ambele inscripții sînt parțial contemporane, deși au suferit martelări în timpul a doi împărați diferiți. În sprijinul contemporaneității celor două inscripții trebuie menționată, pe de o parte, marea asemănare dintre caracterele epigrafice, iar pe de alta faptul că s-au găsit la mică distanță una de alta, Cerna fiind situată față de Meidanchioi la numai 15 km în linie dreaptă¹².

Cît privește originea etnică a sacerdotului *Aurelius Marinus Romanus*, acesta aparține sigur elementelor străine siriene venite sau transplantate pe vechiul teritoriu dobrogean. Ceva mai mult, numele *Marinus*, frecvent purtat de preoții lui Iupiter Dolichenus, derivă din cuvîntul sirian *marinā* „Domnul nostru”¹³. Faptul că numele lui se termină cu cognomenul „Romanus” nu este un indiciu al originii sale romane. Din contra, acest cognomen scoate mai bine în evidență acel obicei caracteristic elementelor străine din cuprinsul Imperiului roman, care căutau să-și ascundă originea. Același cognomen, Romanus, se întâlnește și la Noviodunum¹⁴ (Isaccea), pe un altar votiv, ridicat tot de un străin.

Revenind la Iupiter Dolichenus, este abia necesar să amintim largă răspîndire a acestui cult în diferitele provincii ale imperiului, îndeosebi în vremea Antoninilor, fiind zeul războiului la populațiile din Asia Mică sau zeul cerului și al trăsnetului la cei din Siria de nord¹⁵. Pe fostul teritoriu al Moesiei Inferioare și al Daciei, sînt menționate epigrafic nenumărate elemente străine, fie din rîndurile armatei și ale coloniștilor, fie din ale negustorilor, sclavilor și ale altor elemente, venite sau transplantate

¹⁰ *CIL*, III, 14 445.

¹¹ V. Părvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor*, București, 1913, p. 38—39.

¹² Mulțumim lui I. Barnea de la Institutul de arheologie al Academiei R. P. R., care ne-a atras atenția în mod special asupra asemănării dintre cele două inscripții.

¹³ *RE*, V, 1906, col. 1 281, și *DA*, II, 1892, p. 331.

¹⁴ Gh. Ștefan, *Monuments inédits de Noviodunum*, în *Dacia*, IX—X, p. 473—474, fig. 1—2.

¹⁵ V. Părvan, *Începuturile vieții romane ...*, p. 167.

fig. 2. — Fragment din monumentul
lui Iupiter Dolichenus de la Cerna
(mărit de două ori).

Fig. 3. — Monumentul lui Iupiter
Dolichenus de la Carnuntum. →

aici din cele mai îndepărtate localități orientale. Acestea au adus cu ele amintirea zeităților și a localităților lor de origine, fiind însoțite de un bogat tezaur de obiceiuri și tradiții, pe care, desigur, le-au transmis și populațiilor autohtone¹⁶.

Referitor la această problemă, Vasile Pârvan atestă următoarele: „Numărul celor veniți din Asia Mică e destul de mare pe pietrele scrise ale veacului al II-lea și ale celei dintâi jumătăți a veacului al III-lea. Toată Anatolia și Siria au ajutat la creșterea populației din Scitia Mică”¹⁷. Argumentul este general valabil și pentru provincia Dacia, unde elementele

¹⁶ O. Floca, *Ozeitate orientală, Iupiter Erapolitanus la Micia*, în *Materiale*, I, 1953, p. 774—775.

¹⁷ V. Pârvan, *op. cit.*, p. 153.

străine siriene au răspândit obiceiurile și credințele lor orientale cu rit spectaculos și atrăgător.

În lumina cercetărilor arheologice de pînă astăzi, se poate deduce că adevăratele începuturi ale cultului dolichenian în partea de apus a Imperiului roman datează din timpul domniei lui Hadrianus (117—138); există dovezi relativ rare pînă la moartea lui Marcus Aurelius (161—180); o dată cu domnia lui Commodus (176—192), cultul începe să se răspîndească, iar sub Severi atinge apogeul, fiind cunoscut aproape în toate colțurile lumii romane. De fapt, în vremea Severilor acest cult s-a bucurat în mod deosebit de sprijinul clasei dominante din imperiu, care în majoritate avea origine siriană¹⁸. De asemenea trebuie să ținem seama și de existența unui alt factor specific aceleiași perioade istorice, și anume că în timpul Severilor se înmulțesc războaiele de la Dunăre și din Orient, dînd naștere la o serie de dislocări și manevre ale unităților militare între Occident și Orient, care fără îndoială au contribuit din plin la extinderea acestui cult războinic¹⁹. De aceea nu e de mirare că cele mai multe monumente consacrate acestui zeu oriental sînt descoperite în castrele și canabele provinciilor de graniță ale Imperiului roman, acolo unde era masat elementul militar, cum ar fi de pildă valea Dunării și a Rinului²⁰.

Pătrunderea cultelor străine în complexul lumii romane nu a depins în mod exclusiv de contactul sau de legăturile sistematice organizate între exponenții culturii și ai civilizației romane sau romanizate din părțile europene, și îndeosebi ale regiunilor dunărene, cu societatea orientală, ci a fost determinată și de puternicul impuls al crizei morale, generată de schimbările economice din acea perioadă. Cei dezamăgiți de vechile forme religioase căutau cu inșetare un izvor de reînnoire și de reabilitare morală. Firește, situația unui astfel de zbucium sufletească a fost treptat remediată de mirajul sincretismului oriental, care atrăgea populația autohtonă fie prin misterele credințelor orientale, fie prin misticismul lor speculativ. „Unii zei transplantați din anumite localități și regiuni ale Siriei se asimilează în Dacia cu zeii italo-romani (Iupiter Dolichenus, Iupiter Heliopolitanus, Iupiter Turmasgades etc.)”²¹.

În ceea ce privește descoperirile arheologice relative la cultul dolichenian de pe teritoriul provinciei Moesia Inferior, putem aminti, pe lângă grupul de față, și inscripția de la Meidanchioi, citată mai sus, precum și alte monumente descoperite la Niculișel²², Durostorum²³, Histria²⁴,

¹⁸ În acest sens, putem aminti de sprijinul și influența soției lui Septimius Severus, Iulia Domna, originară din Emesa (Siria nordică), de sprijinul consilierilor imperiali, ca Papinianus, Ulpianus Iulius Paulus, de Iulia Soaemias și Iulia Mamaea, soții de sirieni, și mama lui Elagabalus și Severus Alexander. Cf. P. Merlat, *Jupiter Dolichenus, essai d'interprétation d de synthèse*, Paris, 1960, p. 18—19.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Vezi harta și repertoriul la Kan, *op. cit.*, și P. Merlat, *Répertoire des inscriptions...*, precum și D. Tudor, *op. cit.*, p. 148.

²¹ *Istoria României*, vol. I, p. 439.

²² *CIL*, III, nr. 7 620.

²³ *Expectatus Bujor, Cu privire la unele monumente de la Durostorum*, în *SCIV*, XI, 1, 1960, p. 146—148, fig. 3.

²⁴ V. Pârvan, *Fouilles d'Histria*, I, p. 225, nr. 25, fig. 43—44, și Gabriella Bordenache, *op. cit.*

Tomis²⁵ etc. Monumentul sculptural al zeului Iupiter Dolichenus de la Cerna reprezintă un document ulterior al favorii de care se bucura cultul lui Iupiter Dolichenus în Moesia Inferioară în momentul maximei sale răspândiri.

ION T. DRAGOMIR

НОВЫЙ СКУЛЬПТУРНЫЙ ПАМЯТНИК ЮПИТЕРУ ДОЛИХЕНУ В ЧЕРНЕ

РЕЗЮМЕ

Осенью 1959 г. на территории села Черна в пункте «Мынжина» нашли римское изваяние из привозного белого мрамора с надписью. Памятник посвящен Юпитеру Долихену, культ которого был широко распространен в большинстве провинций римской империи, главным образом во времена Северов. Памятник изваян по общеизвестному типологическому образцу. Он дошел до нас в фрагментарном состоянии. Размеры: 0,640 м длины, 0,700 м высоты и 0,15 м толщины (рис. 1). Бог изображен стоящим на спине движущегося вправо быка. От статуи сохранилось лишь несколько элементов, достаточно характерных, чтобы можно было отождествить Юпитера Долихена, а именно: ступни обеих ног, голень правой ноги и правая рука с обоюдоострой секирой (рис. 2). Под брюхом быка находится небольшой алтарь, на верхней части которого выгравирована формула посвящения: *I(ovi) O(plimo) M(aximo) D(olicheno)*. Статуя близко напоминает экземпляры из Мараша и Сланкемента, а также открытый в Карнунтуме рельеф (рис. 3).

На основании памятника высечена латинская надпись. Вторая половина текста первой строки, охватывающая пространство для 21 буквы, разрушена, однако ее можно восстановить полностью. Характерная для римской провинции надпись указывает, что памятник был воздвигнут жрецом Юпитера Долихена Аврелием Марином Романом за здравие императора Марка Аврелия Севера Александра Пия Феликса Августа, потерпевшего *damnatio memoriae*. Следовательно, рельеф из Черны несомненно принадлежит к эпохе правления императора Севера Александра (222—235).

Что же касается жреца *Аврелия Марина Романа*, то он мог принадлежать только к чужеземным элементам, пришедшим или поселившимся в Добрудже. В частности, когномен «*Romanus*» ярко выявляет обычай, присущий чужеземным элементам римской империи, пытавшимся скрыть свое неримское происхождение. В связи с этим можно добавить, что имя «*Maginus*», которое часто носили жрецы Юпитера Долихена, происходит из сирийского слова «*maginā*» (Наш Господь).

²⁵ A. Rădulescu, *Inscripții inedite din Dobrogea*, in *SCIV*, XIV, 1963, 1, p. 89.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Черна. Юпитер Долихен (фрагментарный мраморный рельеф).

Рис. 2. — Фрагмент памятника Юпитеру Долихену из Черны (увеличенный в два раза).

Рис. 3. — Памятник Юпитеру Долихену из Карнунтума.

UN NOUVEAU MONUMENT SCULPTURAL
DE JUPITER DOLICHENUS DE CERNA
(distr. de Măcin, reg. de Dobrogea)

En automne de 1959, au village de Cerna, au lieu dit « Mînjina » on a découvert un groupe statuaire romain, en marbre blanc d'importation, portant une inscription.

Le monument dédié au dieu Jupiter Dolichenus, dont le culte était très répandu dans la plupart des provinces de l'Empire romain, surtout au temps des Sévères, est exécuté d'après un modèle bien connu. Ce groupe à l'état fragmentaire mesure 0,640 m de longueur, 0,700 m de hauteur et 0,15 m d'épaisseur (fig. 1).

Le dieu est représenté debout sur le dos d'un taureau en marche, vers la droite. De la statue il ne reste à présent que les pieds et une partie de la jambe droite, ainsi que le bras droit, tenant dans la main la hache bipenne (fig. 2). Sous le ventre du taureau il y a un petit autel sur le couronnement duquel est gravée la formule dédicatoire *J(ovi) O(ptimo) M(aximo) D(olicheno)*. La pièce est semblable à celles de Marasch et Szlankement et au relief de Carnuntum (fig. 3).

Une inscription latine est gravée à la base du monument, dont la seconde moitié du premier rang, comportant l'espace pour 21 lettres, est martelée ; mais il existe la possibilité d'une lecture complète.

L'inscription, ayant un fort caractère provincial indique que le monument a été dédié à la santé de l'empereur Marcus Aurelius Severus Alexander, par Aurelius Marinus Romanus, prêtre de Jupiter Dolichenus. Par conséquent le monument est daté d'une manière certaine du règne de l'empereur Severus Alexander (222—235) qui a subi une *damnatio memoriae*, ce qui explique le martelage de l'inscription.

Quant à *Aurelius Marinus Romanus* il ne peut appartenir qu'aux éléments étrangers, venus ou transportés en Dobrogea. Le cognomen « Romanus » précise l'habitude caractéristique aux étrangers, de cacher

leur origine, dans l'Empire romain. Nous ajoutons que le nom de *Marinus*, fréquemment porté par les prêtres de Jupiter Dolichenus, dérive du mot syrien *marinā* (« notre Seigneur »).

LÉGENDE DES FIGURES

- Fig. 1. — *Cerna*. Jupiter Dolichenus (relief fragmentaire en marbre).
Fig. 2. — Fragment du monument de Jupiter Dolichenus de *Cerna* (agrandi deux fois).
Fig. 3. — Monument de Jupiter Dolichenus de *Carnuntum*.